

Lavar och tickor

Lavar består av en svamp och en alg som samarbetar. De växer sakta och kan bli mycket gamla, en del upp mot 1000 år. Förekommer nästan överallt på jorden och de har olika krav på miljön. En del lavar tål extrema klimat medan andra är mycket kräsna och knutna till vissa underlag, så därför är denna mångfald av anpassningar intressant ur ekologisk synvinkel. Lavar kan indikera urskog och miljöer med höga bevarandevärden. Ljuset har stor betydelse och vatten är helt nödvändig för fotosyntesen och tillväxten.

Tickor är svampar som specialiserat sig till att växa på levande och döda träd. Det är trädens cellulosa och lignin som svamparna lever av. Då många av tickorna är helt beroende av död ved så är gamla och orörda skogar mycket viktiga för dessa arters överlevnad. Det finns ca 200 arter av ticka i Sverige.

Signalart betyder att förekomsten talar om att skogsmiljön har höga naturvärden.

Rödlistad art betyder att artens överlevnad är hotad.

Alla Sveriges signalarter och rödlistade arter finns registrerade hos ArtDatabanken. www.artdata.slu.se

LAVAR

Blåslav, (*Hypogymnia physodes*)

Den vanligas förekommande laven på hela norra halvklotet. Den kan växa på det mesta men är känslig för luftföroreningar. Främst hittar man den på stammar, grenar och stenar men en övergiven bil i skogen duger också.

Bålen har en bladlik, ljusgrå ovsida och brun till nästan svart undersida. Bildar så kallade soredier som sprids för vinden och står för förökningen. Soredier består av både svamp och alg celler.

Fönsterlav, (*Cladina stellaris*)

Nära släkt med grå och gulvit renlav och återfinns ofta på samma växtplatser, framförallt magra tallhedar. Är dock lätt att skilja från de båda andra genom sitt kuddlika växtsätt. Är betydligt mer förgrenad och saknar tydlig huvudstam.

Är ett viktigt vinterfoder för renen och har använts som fuktsamlare mellan ytter och innerfönster, därav namnet.

Garnlav, (*Alectoria sarmentosa*) - signalart

Storväxt, gulgrå hänglav som i gynnsamma fall kan bli meterlång. Växtsättet är trassligt och hängande och saknar fästpunkter vid underlaget. Laven har tvådelande förgreningar och saknar i regel fruktkroppar.

Trivs bäst i glesa bestånd med hög luftfuktighet i gammal barrskogartad skog gärna grandominerad.

Grenlav, (*Evernia mesomorpha*) - signalart / rödlistad

Grenlav är en grågrön till gulgrön busklav, upp till 8 cm lång. Grenlav har två skilda utbredningsområden, ett i Dalarna och ett i Lappland och de flesta växtplatserna ligger nära fjällkedjan. Laven förekommer i gamla boreala barrskogar med hög luftfuktighet, särskilt på stora myrar, i fjällnära skog, vid bäckar och i sumpskogar. Den förekommer främst i öppna, glesa skogar och ses ofta växa helt exponerat ute på myrar eller i myrkanter. Grenlav växer företrädesvis på gamla träd, både på grenar och stammar.

Grå renlav, (*Cladina rangiferina*)

En av våra vanligaste lavar. Tillsammans med nära släktingarna gulvit renlav och fönsterlav kan den bilda marktäckande mattor i magra marker med gles tallskog. Har ett buskigt växtsätt med tydlig huvudstam.

Förökar sig genom att fragment av grenarna bryts av och bildar nya individer. Skiljs från gulvit renlav främst genom färgen. Mycket viktig lav som vinterfoder för renen.

Islandslav, (*Cetraria Islandica*)

Mycket vanlig marklevande lav som ofta finns på samma marker som de olika renlavarna. Lätt att känna igen på sina bruna platta grenar.

Är ätlig även för människan eftersom den innehåller ett stärkelsesliknande ämne, lichenin.

Knottig Blåslav, (*Hypogymnia bitteri*) - signalart / rödlistad

Bladlav som är upp till 8 cm stor och har ett tilltryckt växtsätt. Ovansidan är gråbrun och undersidan är svart. Loberna är ihåliga och har bruna kanter.

Växer på äldre eller döende träd i fuktiga områden så som myrkanter eller i granskogar som ligger högt. Föredrar gran, men växer även på tall och lövträd.

Kochenillav, (*Cladonia coccifera*)

Av många arter av bägarlavar är kochenillav särskilt iögonfallande för sin klart lysande röda färg. Trattarna blir upp till 5 cm höga och på dess kanter utvecklas de röda fruktkropparna.

Trivs bäst på sura hållmarker eller i hållmarkstallskog

Lunglav, (*Lobaria pulmonaria*). – signalart / rödlistad

Bladlav med stor grön bål som har tvära inskurna lobar och sitter löst fäst vid underlaget. Blir i blött tillstånd kraftigt grön och som torr är den gråaktigt och brungrön. Lunglaven är gropig och har en sammankoppling av förgrenade åsar som även är mjöliga och har uppspruckna fläckar. Loberna viker sig ofta utåt och laven är vanligen steril men kan i sällsynta fall förekomma med små rödbruna fruktkroppar. Undersidan är ljusbrun och luden med ljusa nakna utbuktningar.

Växer på gammal grov asp, sålg och ronn i olika miljöer med fuktigt klimat. Förekommer även på block eller klippor och kräver god ljusstillgång.

Sotlav, (*Cyphelium inquinans*) - signalart

Skorplav med små skålliknande fruktkroppar och svart spormassa som svärtar vid beröring. Fruktkropparna är oskaftade och ca 1,5-2,5 mm breda med en vit skålkant. Bålen är grå, knölig och ganska tjock.

Förekommer på näringsfattiga underlag, framför allt på torr ved av vårtbjörk eller gran. Torra, avbarkade grenar av barrträd som ljusexponerade under lång tid.

Skägglav, (Usnea)

Skägglav är samlingsnamn för 15 olika arter. Den vanliga skägglaven (filipendula) är mycket vanlig medan andra arter är sållsynta. Skägglav är blå till grönblå, hängande eller buskformig och ofta rikt förgrenad. Släktet skiljs från andra lavar framförallt genom en seg mörksträng som man kan upptäcka om man försiktigt drar i en gren så att barken spricker.

Släktet innehåller ett bakteriedödande medel, usninsyra, som har nyttjats i salvor. En viss likhet med manlig ansiktsbehandling har gett namn till dessa lavar. Förekommer i de flesta äldre skogar.

TICKOR

Aspticka, (Phellinus tremulae)

Tickan är flerårig och fruktkropparna växer ut på två sätt. Antingen är de hovformade och sitter på stammen eller också är de ”grenkrypare”, dvs. att de växer ut ca 20 cm på undersidan av en gren. Grenen rötas och går av och lämnar kvar den utstickande tickan. Asptickan är en vanlig art på våra aspar. Hattöversidan på stamväxande tickor är gråsvart och har mycket tät tillväxtzoner. Porytan är på sommarhalvåret brun och på vintern gråaktig.

Blodticka, (Gloeoporus taxicola)

En tunn skinnlik och utbredd ticka, med en ettårig fruktkropp. Bildar oregelbundna fläckar på murkna granolågor. Färska svampar är sega och vaxartade, men när svampen blir torr är den hård och spröd. Färgen är rödbrun och på tickans yttre tillväxtblidas en tydlig vit kant som kan bli flera mm bred.

Vednerbrytare som orsakar vitröta. Växer på grova avbarkade lågor av tall och gran i gammal, urskogsartad barrskog. Förekommer även på klenare granar i anslutning till bäckar och sumpskog. Tickan är enbart en signalart när den växer på granolågor.

Fnöskticka, (Fomes fomentarius)

Fnösktickan är en vanlig och oftast hovformad ticka, men den kan också ha en plan hatt. Färgen på hatten kan vara allt från ljusgrå till mörkgrå (svart). Det finns även hattar som är ljusbruna. Om man klyver svampen ser man att den underifrån räknat har ett eller flera rörlager, över dessa kommer köttet (fnösket), och allra överst ser man den tunna och hårda hattskorpan. Fnösktickan har den egenheten att den kastar sina sporer på våren. Den kan hittas på de flesta av våra lövträd.

Fnösktickan är tillsammans med sprängtickan den vanligaste svampen som angriper björk. Tickans kött, fnösket, har en lång och utbredd användning som tändmedel förr i tiden. Har även lagts hela på elden för att dess rök ska hålla myggen borta.

Granticka, (*Phellinus chrysoloma*) - signalart

Flerårig tunn, seg, läderartad eller trähård fruktkropp – mycket mångformig. Hattarna sammanvuxna och takteggellagda vågiga. Ovansidan är rostbrun – äldre delar mörkare gråbrun och borsthårig. Som ung är den gulaktig.

Parasit och vednerbrytare som orsakar vitröta, nästan uteslutande på gran. Döende eller döda granar, högstubbar, lågor som har barken kvar. Finns på gamla träd i naturskogsartad granskog på bördig mark eller i fuktiga lokaler vid bäckar och sumpskogar.

Harticka, (*Inonotus leporinus*) - signalart / rödlistad

Mjuka halvcirkelformade stora fruktkroppar som bildas på hösten och är ettåriga. Fruktkropparna blir tidigt uppätta av insektslarver. Hattarna kan växa enskilda, men oftast takteggellagda. Tickan är kanelbrun med sammetsluden ovansida och porlagret är gråaktigt med gulvita pormynningar. Hela svampen blir mörkare som äldre.

Svampen färgar av sig vid beröring. Vedsvamp som orsakar kraftig vitröta hos gamla levande granar som leder till att träden dör. Uppträder både på döda stående granar och på lågor i orörda urskogsartade granskogar. Träd med harticka går ofta av nära marken.

Klibbticka, (*Fomitopsis pinicola*)

Klibbtickan är hattbildande, men från början är den oftast bara en gulaktig klump. Som utvuxen är hattytan mörkgrå med en orange till röd tillväxtzon. Tickan har en mycket karaktäristisk lukt, som dock är väldigt svår att beskriva. Fruktkroppen får en stor poryta för varje år till skillnad från hos rosentickan, där den blir allt mindre. Detta är en av de vanligaste tickorna på granlåggor. Klibbtickan går även att finna på diverse lövved.

Kötticka, (*Leptoporus mollis*) - signalart

Köttickan har hovformade, mjuka saftiga fruktkroppar. Sitter ofta enstaka eller några få tillsammans. Ovansidan är först ljusrosa och hårig. Äldre blir den kal och köttfärgat röd. Vid skador eller beröring bildas vinröda fläckar.

Vednedbrytare som orsakar brunröta. Växer på murkna lågor men även på stående döda eller halvdöda träd i urskogsartade granskogar. Kräver konstant hög luftfuktighet för att trivas vilket gör att man ofta hittar den i sumpskogar eller längs bäckar.

Lappticka, (*Amylocystis lapponica*) - signalart / rödlistad

Fruktkropparna är ettåriga. Hattarna kan bli upptill 10 cm breda och förekommer enstaka eller i klungor. Färska tickor är mjuka, saftiga och har en frän syrlig doft. När tickan blir torr blir de hårdare. Från början är fruktkropparna vitaktiga, med åldern blir de rödbruna och fläckiga. Vid tryck på svampen bildas rödbruna fläckar. Finluden till tufsig ovansida.

Vednerbrytare som bildar brunröta. Växer på grova avbarkade lågor av gran i urskogsartad barrskog med hög luftighet. Mycket känslig för olika ingrepp i skogen och uppträder därför oftast i så kallade brandrefugier.

Ostticka, (*Skeletocutis odora*) - signalart / rödlistad

Osttickan är knölik med en mjuk, saftig vaxartad konsistens och gräddvit färg. Som ung har den en sur doft påminnande om gammal filmjök. Äldre delar av tickan kan få en gulbrun färg. Växer ofta i trappstegslika etager. Angrips ofta tidigt av insektslarver. Vednerbrytare som orsakar vitröta. Finns på grova granlågor i urskogsartad barrskog, gärna i områden med hög luftfuktighet.

Rosenticka, (*Fomitopsis rosea*) - signalart / rödlistad

Flerårig ticka med breda, hovformade och trähårda fruktkroppar. Hattens ovansida är svart och äldre delar är ojämna med en krackelerad yta. Porerna är små, runda och ljust rosa. Varje tillväxtsäsong bildas ett nytt porlager över de äldre. Fruktköttet är ljusrosa, torrt och fibrigt med en bitter smak.

Vednedbrytare som orsakar brunröta. Växer på gamla, grova granolågor i urskogsartade barrskogar, främst i brandrefugier. Bildas mest på rötskadade granar som knäckts med tvära stambrott så att naturliga stubbar har bildats. Där svampen förekommer rikligt kan de enstaka gånger även växa på lågor av tall, asp, gråal och björk. Påträffas ofta tillsammans med ullticka.

Rynkskinn, (*Phlebia centrifuga*) - signalart / rödlistad

Fruktkropparna är ettåriga och bildas under hösten. Skinnlik, segt vaxartad, glatt yta som är rynkad med små tätt sittande vårtliknande knölar. Ytterkanten är fransig. Först vit senare ockrafärgad med rödbruna fläckar, gräddfärgade med bruna fläckar på kanterna. Gamla rynkskinn blir torra med brunaktig och nästan slät, hård och bräcklig hinna. Börjar som små fläckar som sedan breder ut sig och kan täcka meterlånga ytor.

Växer på undersidan av grova granolågor med ännu kvarsittande bark i urskogsartade barrskogar med hög och jämn luftfuktighet. Gärna på stamknäckta lågor som ligger något upplyfta.

Ullticka, (*Phellinus ferrugineofuscus*) - signalart

Fruktkropparna är fleråriga, men blir ofta bara ett par år gamla. Svampen kan vara mer eller mindre sammanhängande utbredd i meterlånga sträckor. En tunn och helt vidväxt ticka med ett porlager som är mörkbrunt. Porlagret omges av en smal rostbrun kant. Vednerbrytare som orsakar vitröta.

Växer på grova granolågor i barnaturskog och trivs med hög luftfuktighet. Granolågorna ska ha de mesta av barken kvar och gärna stammen något upplyfta på grova grenar som inte ligger tätt mot marken.

Violmussling, (*Trichaptum laricinum*) - signalart / rödlistad

En liten, tunn och styvt läderartad ticka. Hattarna är ca 1-5 cm breda och bildas i taktegellagda samlingar. Ovansidan är gråaktigt filthårig. Gamla exemplar antar ofta en grågrön färg genom algpåväxt. Lamellerna är mer eller mindre nedlöpanne, förs violetta eller violettbruna men blir snart gråbruna-bruna. Eggen är ofta sågbladslíkt tandade. Fruktkropparna är normalt ettåriga men kan påträffas under hela året.

Växer i olika typer av barrnaturskog på lågor, högstubbar eller levande träd. Tickan är vanligast på gran och påträffas då gärna på stammar av relativt klenta dimensioner i t.ex. sumpskogar, myrkanter och vid bäckar. Ibland växer den även på tall, särskilt gamla tallågor. Enstaka fynd har även gjorts på sälg. Svampen uppträder i såväl slutna som öppna miljöer och kan t.o.m. förekomma i starkt exponerade lägen på tallhedar och brandfält.